

1 FÜGGELÉK – FOGALMI TÉR

A társadalom döntéshozási szintjei, a hatalom, a társadalom puha és kemény szabályzói

A nemzet, a kultúra, a civilizáció, a hatalom, vagy a nemzetérdek olyan fogalmak, amelyeket sokan sokféleképpen határoztak meg. Ráadásul ezek a meghatározások sok esetben egymást kizárják, vagy legalábbis ellentétes irányba mutatnak. Ez már önmagában szükségessé tette ezt a fejezetet, amelyben tisztázom, hogy dolgozatomban milyen meghatározásnak megfelelően használom e kategóriákat. *A civilizáció fogalmát az állam megjelenéséhez kötöm*, ami nagyon közel áll **Fernand Braudel** /1./ felfogásához, de sem nála, sem más forrásban nem találtam a civilizációnak ilyen explicit módon az államhoz kötött meghatározását – ami nem zárja ki egy ilyen meghatározás (tudtomon kívüli) létét. A másik ok, amely elengedhetetlenné tette ezt a fejezetet, hogy szükségesnek láttam bevezetni egy új fogalmat - *a társadalom metaparadigmáját* - melyet korábbi fejtegetéseimhez képest finomítottam. Ez nem egyéb, mint *a társadalom viselkedési mintázatát rendező paradigma kivetítése a rendszerezett viszonyulási mintázatok terébe*. Az új fogalmat szintetikusabbnak és rigurózusosabbnak érzem az eddig használt részfogalmaknál (hitvilág, mentalitás, előítéletek, stb.) és reményem szerint jó eszköznek bizonyul e nehezen, vagy egyáltalán nem mérhető társadalmi jelenségeknek a gondolati rendszerbe-foglalásában. Számomra egyebek közt Huntington civilizációs eszmefuttatásait is egyértelműbbé és értelmezhetőbbé teszi. Az alcímben szereplő metastratégia-fogalmat a nemzetstratégia fogalmát tisztázni igyekvő korábbi tanulmányomban /2./ határoztam meg. A korábbi dolgozatban közzétett fejtegetéseket a társadalom paradigmája és metaparadigmájáról itt továbbfejlesztettem, és kis részben revidiáltam (koherensebben korreláltam a paradigmát az emberi viselkedéshez, a metaparadigmát pedig a viszonyuláshoz).

A társadalmak döntéshozási szintjei – a társadalmak paradigmái, metaparadigmái és a derivált fogalmak

Az emberi tevékenység, az egyéné éppen úgy, mint a csoportoké lehet sztochasztikus, vagy előre megtervezett. Sokszor a szándék végrehajtása ellentétes akaratba ütközik. A szándék megvalósítását akadályozó akarat megelőzését, vagy semlegesítését célzó tevékenység a *taktika*. A megfelelő döntési szint a taktikai.

A stratégia a jövő bizonytalanságát tekintetbe vevő, alternatív megoldásoknak helyet adó (esetleg azokat előre kidolgozó) elasztikus módon célkövető terv. Az adott szint a stratégiai, amely az előbbit integrálja. A stratégia, a terv, adott célt, eszközöket és játékszabályokat feltételez - ezek kijelölése egy felsőbb döntéshozási szinten történik. Ezt egy korábbi tanulmányomban paradigmális szintnek neveztem /3/. Társadalmak esetében a paradigmális döntések és szabályok összessége, rendszere alkotja a társadalom paradigmáját, amely meghatározza annak működését. Természetesen a paradigmális szintű döntések általában ritkábbak, hatásuk hosszabban tartó és mélyebb a stratégiai vagy taktikai szintűeknél - társadalmak esetében nem ritkán több generációra kiterjedhetnek.

A társadalom paradigmája (magyarul talán leginkább a működési rendszer illetve rend valamint az össztársadalmi cél együtteseként lehetne körülírni) tartalmazza egyrészt a szóban forgó társadalom történelmi tapasztalatát, tradícióit, szokásjogát, közmegegyezéseit, rítusait, másrészt az elitje által előírt szabályokat, belső rendet (demokrácia/szocializmus/nemzeti szocializmus/izlám állam, stb.), össztársadalmi célt (exodus, honfoglalás, hódítás, függetlenségi harc, stb.) valamint a fejlődési irányokat (expansionizmus, izolacionizmus, agrárcentrikus fejlesztés, iparosodás, tudásközpontú társadalomfejlesztés, stb.), /3./

Jellemzően, *a társadalom paradigmája tagjainak viselkedését, cselekvéseit szabályozza.*

Van azonban egy még ennél is mélyebb (vagy ha úgy tetszik: magasabb) döntésbefolyásoló, néha döntéshozó szint is, amely a társadalomnak és tagjainak, többé vagy kevésbé szigorúan rendszerezett viszonyulási tere. Eme a döntési szintet rendszerező elemek összességét a társadalom metafizikai paradigmájának, vagy metaparadigmájának neveztem. /3./

A társadalom metaparadigmája felőleli tagjainak többé-kevésbé közös (világi és transzcendens) hitét, vágyait, relatív szükségleteinek terét¹, a spirituális szükségletek terét², a mentalitást, attitűdöket, az értékrendet (axiológiai mátrixot), a szemantikai és hermeneutikai teret.

A nemzet metaparadigmája az előbbieken kívül tartalmazza a nemzeti öntudatot (saját kultúra egyediségének és más által pótolhatatlan, ezért védendő értékességét), a közös eredet és történelem tudatát, a kollektív kötődést a hazaként érzékelt területhez, valamint a közösség kötődését magamagához (nemzetszeretet, nemzeti szolidaritás). Tartalmazza, célmeghatározó algoritmusként, a közösség azon igényét, hogy önmagát, mint közösséget valamint kultúrértékeit politikai eszközökkel is megvédje és gyarapítsa. *A társadalom metaparadigmája tagjai viszonyulásának szabályrendszere.*

Különbséget kell tenni az *eszményi metaparadigma* között, amit az elit

1 A relatív szükségletek azok, amelyek túlmutatnak a pusztá megélhetésen. Ide tartoznak a kulturális és hedonista szükségletek.

2 A spirituális szükségletek felölelik az egyén szabadság igényét, valamint közösséghez kötött igényeit: pl. a szimbolikus szükségleteket, az együvé tartozás igényét, az elismerés, szereplés, tisztelet, fontosság, stb. igényeit, valamint a hitigényt (a világi kapaszkodók, hitek igényét éppen úgy, mint a transzcendencia létének és annak megélésének igényét).

(egyház, pártállam, uralkodó kaszt, neoliberális világelit, stb.) elvár, és a *reális metaparadigma* között, ami valóban él a társadalom tagjainak tudatában – a konkrét viszonyulás eseti, és természetesen mind a személy, mind pedig a társadalom esetében csak statisztikai törvényszerűségeket lehetne kimutatni.

Metaparadigmális közösség jön létre a rokon, vagy kvázi-azonos metaparadigma tudatosulása révén. A metaparadigmális közösséget több viszonyulási kapocs köti össze. Viszonyulási kapocsként működhetnek az imádat és a követendő példa evilági vagy transzcendens alanyai, pl. a közös identifikációs, „azonosulási” modellt jelentő vezérek, hősök³, istenek⁴, vagy pedig spirituális-morális értékek⁵. A metaparadigmális közösségekben spontán módon jön létre a közösségi szolidaritás egy formája, a *metaparadigmális szolidaritás*. Egyes esetekben a metaparadigmális szolidaritás a vérségi rokonság és a történelmi sorsközösség tudata által generált közösségi szolidaritásnál erősebbnek (pl. az ortodox horvátok és katolikus szerbek – a sokácok és bunyevácok – esetében) máskor gyengébbnek bizonyul (pl. Libanon állampolgárai vagy Északírország lakosai közt). Különböző metaparadigmák egymás melletti harmonikus működése erőszak alkalmazása nélkül akkor képzelhető el, ha adott a kettő közt a *metaparadigma-közi kompatibilitás*, tehát ha értelmi vagy érzelmi alapon egymást a két metaparadigma nem kizáró.

Egymást kizáró pl. az iszlám metaparadigma és az női egyenjogúságot célul kitűző s azt részben megvalósító nyugati liberális demokratikus metaparadigma. A metaparadigmális szolidaritás létezésére és a metaparadigmális inkompatibilitásból eredő feszítő erőre érzett rá **Huntington** anélkül, hogy ezt bárhol is világosan artikulálná. Ő a civilizációk ellentétéről ír, anélkül, hogy a civilizáció fogalmát kielégítően és koherensen megfogalmazná, vagy az ellentét mélyebb mechanizmusaira rámutatna / **Huntington 4/**.

Feszültség nem csak két viszonyulási rendszer között jelenhet meg, hanem az adott társadalmon belül is. A *korszellem a valóságban létező viszonyulásmátrix* (nevezhetnénk kissé erőltetetten ösztársadalmi mentalitás és attitűd-középarányosnak). Ennek drámai eltávolodása az uralkodó metaparadigmától krízist okoz, ami vagy a metaparadigma megváltoztatásához vezet (reformáció) vagy paradigmális eszközök bevetését, erőszakos „korszellemjavítást” indukál (ellenreformáció, inkvizíció) vagy a metaparadigma eltűnését okozza (a kommunista eszme bukása).

A stabil társadalomban a társadalmi viselkedést szabályzó paradigma és a viszonyulást szabályzó metaparadigma között koherencia kell, hogy létezzen. A társadalom paradigmája kompatibilis kell, hogy legyen metaparadigmájával.

3 A társadalmak, nemzeteknél kisebb metaparadigmális közösségek esetében is: sportcsapatok és művészek rajongói, hadseregek.

4 Vallások, szekták.

5 Civilizációk, nemzetek, kultúrák, ideológiai közösségek (pártok és követőik)

A HATALOM

A hatalom, megjelenési formái és a derivált fogalmak

Keves olyan szerző nyúlt a világproblémákhoz annyi lényeglátással és véleményalkotó hatással mint **Alvin Toffler** /5./ A társadalomtudományokban sokan újra-fogalmazták gondolatait, a tudományos továbbgondolkodás szempontjából jobb megfogalmazásokat találva. Hiányolom viszont az utalást a gondolat, vagy gondolatosság szerzőjére - ha már, ki tudja miért, úgy látszik nem sikk idézni ezt a szerzőt. A magyarázatot erre egyrészt a tudományok szemléletét, optikáját **T. Kuhn** /6./ szerint periodikusan beszűkítő paradigmák működése⁶ adja, másrészt e gyakorlat talán az emberi hiúságra vezethető vissza. Jómagam nem szeretnék ezekbe a hibákba esni: a hatalomról alkotott nézetemet Toffler mélyen és hathatósan meghatározta.

A hatalom és a derivált fogalmak

Max Weber /7./ definíciója szerint, „a hatalom az az esély, hogy akaratunkat mások ellenállásával szemben is érvényesíteni tudjuk, bármin is nyugodjék ez az esély”. Szerintem hatalomról beszélhetünk az ellenállás hiányában történő akaratátvitel esetében is. Az esély akaratfüggetlen kategória, ezért nem tartom szerencsésnek az akarat átvitelét vele jelölni. Tehát esély helyett szerintem inkább az akaratához jobban kötött képességről kell beszélni.

A hatalom nem abszolút fogalom, hanem reláció.

A hatalom A-nak a képessége arra, hogy akaratát, n esetben, átvigye B-re. Ha n, a lehetséges és elképzelhető esetek halmazánál (N) kisebb, akkor A-nak korlátozott hatalma van B fölött. Ha $n = N$, akkor A-nak a hatalma korlátlan B fölött.

Csak egy akaratátviteli ciklust tekintve **R. Dahl** /9./ a hatalomeszközre is vonatkoztatva, B cselekvésmódosulási valószínűségéhez köti A hatalmát.

A hatalmat az akarat-átvitel képességeként határozom meg.

A hatalomgyakorlás az akarattranszfer megvalósult folyamatát jelöli – tehát nem valószínűségfüggő.

R. Dahl /9./ a hatalom fogalmának 5 dimenzióját tartotta fontosnak:

- 1. Hatalomforrás.** Miből ered a hatalom. A hatalompotenciál (erő) megjelenési formái (szükségletek, vágyak – személyes megjegyzés.).
- 2. Hatalmi eszközök.** Milyen eszközökkel történik a hatalmi források kiaknázása és bevetése. A hatalomgyakorlás mikéntje. A hatalom megjelenési formája (erőszak, pénz, tudás - sz.m.).
- 3. Hatalomtöbblet** (Dahl-nál a konkrét adagolás; erőkoncentráció, hatásfok - sz.m.)

⁶ **Varga Csaba**/8./, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára, a jogi gondolkodás paradigmáiról szóló kitűnő könyvében erről a következőket írja: „Minden kultúrában érvényesül tehát paradigmáknak nevezett előfeltételezések rendszere, melyek egy-egy kor számára eleve kiválasztják, hogy csak az kerüljön be megfontolásra érdemes információként az emberi gondolkodásba, ami nekik megfelel. Ameddig egy paradigma fennáll, addig feszegethetjük ugyan határait, a paradigma (előítéletes természeténél fogva) mégis ellenél” és hatni fog. Toffler tipikus paradigmafeszegető.

4. **Hatalmi tér.** Az élet mely területén realizálódik az akaratátvitel.
5. **A hatalom hatása** (hatótávolság, a hatás időtartama, intenzitása - sz.m.)

Toffler /5/ az akarat-átvitelnek (hatalomgyakorlásnak) mindössze három eszközét, a nyers erőt, az anyagi javakat, valamint a tudást tekinti politikailag relevánsnak. A hatalom e három eszköze (megjelenési formája) konvertálható, valamint egymást kiegészítően is felhasználható. A nyers erőt (az akarat-átvitel céljával) kizárólag büntetésre lehet felhasználni, ezért rugalmatlan. Az anyagi javakat egyaránt lehet pozitív motivációként, valamint nyers erőre konvertálva negatív módon használni - tehát rugalmasabb a nyers erőnél. A tudást fel lehet használni a nyers erő és az anyagi javak alkalmazásának hatékonyság-növelő kiegészítőjeként is, de lehet meggyőzésre is használni. A tudás a hatalomgyakorlás legrugalmasabb megjelenési formája. Ezért a legalkalmasabb konfliktusok, kooperatív és komplementer feloldására.

H Popitz /10/ a hatalomnak négyféle antropológiai alapformáját különbözteti meg: *akcióhatalom, instrumentális hatalom, információs hatalom és szimbolikus hatalom*. Felsorolása, amely antropológiai mélységű kíván lenni és nem pusztán a politikai relevanciát célozza, mint Toffleré, kifogásolható: *hiányzik szexuális hatalom, valamint az anyagi javak birtoklásából eredő hatalom*, miközben az akcióhatalom fogalmába integrálható az instrumentális a szimbolikus pedig az információs hatalomformába olvasztható bele.

Sigmund Freud /11/ a libidót és az ösztönös agressziót tartja legfőbb hatalomforrásoknak. Miközben a szociobiológus **Richard Dawkins /12/** a genetikai kvázikényszerről, vagy általánosabban a gének evolúciós úton kódolt viselkedést és viszonyulást befolyásoló hatalmáról beszél. Létezik tehát a közvetlen életfunkciókon túl is egy biológiai hatalomforrás – a rokoni érzület már tárgyalt hatalomforrása /12./.

Szerintem az akaratátvitel gyakorlati lehetősége - *a hatalomforrás* - az emberek élni akarásából, szükségleteiből, vágyaiból, valamint a sokak által ignorált körülményből, egyszerűen az emberek esetleges döntésképtelenségéből eredeztethető.

Az akarat-átvitel eszközei a negatív és pozitív motiválás vagy ismeretközvetítés.

A negatív motiválás szükségletek és vágyak nem-teljesítése, pszichikai és fizikai kényszer. Alkalmazásának feltétele a nyers erőtöbblet, illetve a nyers erő alkalmazásának lehetősége.

A pozitív motiválás, jobbra a reménykeltés és jutalmazás. Alkalmazásuk előfeltétele a vágy tárgyának birtoklása (pénz, szexuális vonzeró, szent ereklye, vagy a társadalmon belül kiosztandó hatalmi pozíció stb.).

Az ismeretközvetítés feltétele a tudástöbblet. Ennek sokak által negatívnak ítélt felhasználása a manipuláció, mely valótlanosságok, részizgazságok közvetítésével és pszichológiai módszerek (pl. vágygerjesztés, félelemkeltés, stb.) alkalmazásával történő akaratátvitel. /**Schmidtchen, 13./**

A tudástöbblet általánosan pozitívnak ítélt felhasználása a tényfeltárás és a meggyőzés.

A hitrendszer (vallások, szekuláris ideológiák) mind pozitív, mind negatív céllal felhasználhatók.

Mind a társadalmakon belüli csoportok közötti, mind pedig a társadalmak közötti konkurrenciaharc tétje a hatalomtöbblet, amely a csoport gyarapodásának előnyhelyzetet hivatott biztosítani. A hatalmi eszközök egymás elleni felhasználása (az effektív hatalmi harc) mellett állandó az igyekezet a hatalomforrások gyarapítására – azzal a céllal, hogy a hatalomgyakorlás (harc) tere és intenzitása nőjön.

A *hatalompotenciál* (erő) /**Pfetsch, 14./** a hatalomgyakorlás lehetőségének (terének és intenzitásának) absztrakt) mértéke. A hatalompotenciál leírásához elegendő két dimenzió: az erő és az erőkülönbözet.

A hatalom fogalmának leírásához *nem* elegendő a fentebbi két dimenzió (erő és erő-különbözet), hanem elengedhetetlen egy harmadik dimenzió is: a viszony (pozíció). Nem lehet az elefánt és bálna közti hatalmi harcról, egymás fölött gyakorolt hatalomról beszélni, mert nem léphetnek egymással hatalmi viszonyba. Brazília nagyobb hatalompotenciállal rendelkezik Svájcnál, de vajmi kevés hatalmat gyakorolhat felette – mert nem jutnak egymással szemben *hatalmi viszonyba*. A magyar “erőviszony” fogalom jól szintetizálja a hatalom két relatív dimenzióját (hiszen egyaránt értjük alatta az erőkülönbséget és a két erő közötti viszonyt) – az erőviszony kifejezés feltételezi a hatalmi viszony létét.

A magyar sorsalakulás, mint minden nemzet sorsalakítása, egy adott hatalmi erőterben történik, amely a szomszédos nemzetállamok és a globális (állami és nem állami) hatalmi aktorok egymással is konkuráló erőviszonyainak lokális eredője.

A nemzetállamok, valamint a globális hatalmi aktorok lokális érdekérvényesítő esélyei hatalmi potenciáljuk és a lokális erőviszonyok függvénye. A hatalmi helyzetet tehát mindenek előtt, az államközi viszonyrendszer valamint az érintett országok hatalompotenciáljának különbsége jellemzi. Ezért folyamatosak a kísérletek arra, hogy az egyes államok hatalompotenciálját (“erejét”) összehasonlítsák. A különböző hatalmi eszközök (pénz, erő, tudás) csak bizonyos fokig konvertálhatók, ugyanakkor a konverzió mértéke és határfoka esetfüggő. Ezért nem létezhet egységes mértékegysége a nemzetek “erejének”. Ehelyett úgynevezett *hatalmi indikátorokhoz* (mutatókhoz) kell folyamodni. Általánosan elfogadott hatalmi mutatók viszont még nem léteznek.

Az államok hatalompotenciálját az idők folyamán a legkülönbözőbb módon próbálták meg mutatókba foglalni⁷. A közelmúlt elemzői legtöbbször a lakosság számát, gazdasági teljesítőképességét és katonai felkészültségét tartják mérvadónak. Utóbbi időben mindinkább a lakosság civilizációs foka, iskolázottsága, az állam intézményesülési foka (és hatékonysága), a kommunikációs kapacitás, az információfeldolgozó képesség kerül előtérbe. **F. Fukuyama /15./**

⁷ **Niccolo Machiavelli /16./** például a katonai erőt vélte döntő fontosságúnak, “akinek erős katonasága van, az aranyat is megszerzi” - ezzel szemben **von Bismarck /17/** a gazdasági erőt részesítette előnyben “mert akié az erszény, az megveszi magának a hadsereget is”.

egyfajta bizalmi indexet tart a mai és jövőbeni sikerességnek egyik fő mutatójának.

Egy szintétikus megközelítésben **Carl von Clausewitz /18./** egy ország katonai erejét a rendelkezésre álló (anyagi és humán) forrásokban, valamint a humán forrás *akarateréjének* (!) összességéből áll. Figyelemre méltó, hogy ő is, mint előtte és utána oly sok elméleti és gyakorlati stratégia, kiemelt fontosságot tulajdonít az akaratnak.

Mutatis mutandis levonhatók a *nemzet hatalompotenciáljának összetevői*: a rendelkezésre álló anyagi, energiaforrások mennyisége, a humán tőke mennyiségének, képességeinek szintje, de mindennek előtt metaparadigmális adottságai. Tehát a nemzet hatalompotenciálja nagymértékben annak függvénye, hogy létezik-e kellő szolidaritás és akarat egy közös cél (jövőkép) megvalósítására .

A befolyás

A közös cél felmutatása, a közakarat létrehozása bármely társadalomban (a törzsi-től a nemzetig) az információterjesztés terepe - a tágan felfogott mediatisálás⁸ feladata. Ezt sokan összemossák a befolyásolással megfélemlítéssel a kihirdetett hadiállapotról, a mozgósításról. Mégis valóban a közakarat formálása par excellence a befolyásolás terepe, amely viszont koránt sem egyértelműen használt fogalom.

Bayer József /19./ ezért külön fejezetet is szentelt a tisztázásra – szerinte túlzás a hatalom fogalmát a zsurnalizmusra kiterjeszteni: *”a média a befolyás területe, nem pedig a hatalomé.”* Bayer József Prittwitzre hivatkozva négy pontban igyekszik a hatalom és befolyás közti különbséget összefoglalni:

1. először *a befolyás sohasem jelenti az akarat teljes érvényesülését.* Szerintem ez teljesen légből kapott állítás: a lincselésre heccelők a gaztett bekövetkeztével akaratukat teljes mértékben érvényesíthetik. A megvesztegetők, júdás pénzt osztók nemegyszer ugyancsak.

2. Prittwitz második tétele *„a befolyás általában eszköz bizonyos politikai célok elérésére, míg a hatalom öncél”.* A német kutatót bizonyára megkímélte a sors attól, hogy egy házban lakjon olyan áskálódókkal, akiknek a szomszédok egymásra uszítása az öröm és a megvalósulás egyetlen tere.

3. A harmadik különbségtétel nagyjából helytálló: *„A befolyást mindig realitásként kell kezelni, nem pedig pusztá esélyként – hiszen csak a ténylegesen gyakorolt befolyás létezik, a többi csak képzelgés”.* Valóban, a befolyás a hatalomgyakorlás és nem a hatalom egyik formája és ezért nem valószínűségfüggő kategória.

4. Negyedik tételként Prittwitz leszögezi, hogy hatalom és befolyás közti *„lényeges különbség még az is, hogy a befolyási helyzet asszimmetrikus vagy szimmetrikus egyaránt lehet. A hatalom ezzel szemben lényegében asszimmetrikus befolyást jelent...”* De mi is a helyzet két egyforma hatalom háborúja esetén?

⁸ A tágan felfogott mediatisálásba beleszámítom az írott és elektronikus tömegközlelési eszközöket, a szószéket, minarettet, a suttogópropaganda apparátust és történelmi távlatban gondolkodva a körbehordozott véres kardot, a lármafákat, az ősi törzsek dobolását és rituális táncait s a sor még folytatható.

A látszólagos szimmetria lehetősége a befolyás esetében szerintem abból ered, hogy a befolyásolás fogalmát az akarattranzfer (hatalomgyakorlás) azon eseteire alkalmazhatjuk, amikor az nem ütközik ellentétes, antagonisztikus akaratba és nem teljesítése sem vezet konfliktushoz, hanem legfeljebb remanens feszültséghez.

Helytálló viszont Bayer József azon megállapítása, hogy „*a befolyásolás mértéke azon is múlik, hogy milyen fenyegetést képvisel a befolyásoló fél, vagy milyen ösztönzéssel tud élni*”. De ezzel a megállapításával saját kiinduló tézisét cáfolja, hiszen hármass egyenlőségelet tesz a befolyásolás lehetősége és az akarattranzfer lehetősége közé – tehát a befolyásolás lehetősége a hatalom egy formája.

A fentieket tekintetbe véve, szerintem a befolyást az itt használt fogalmak közé koherens módon a következőképpen lehet beilleszteni:

A befolyás a hatalom gyakorlása megnyilvánuló antagonisztikus akarat híján – nonkonfliktuális helyzetekben, és úgy, hogy a befolyásolás kísérletének kudarcra sem vezet konfliktushoz, legfeljebb remanens feszültséghez.

A befolyást gyakorló fél hatalmát befolyásosságnak, befolyáshatalomnak vagy befolyástókének – (*Einflussreichtum*) lehetne nevezni.

Metaparadigmális hatalom, misszió, kultúrharc, vallásháború

A tömegek mozgósítása, motiválása - befolyásolása - a modern társadalmak esetében a tömegkommunikáció eszközeivel történik. A ráhatás célja a társadalom motivációs szintjét a politikai célnak megfeleltetni. Ez az igyekezet nagyobb hatékonyságnak néz elébe, ha annak célja jól beágyazódik a társadalom metaparadigmájába. A befolyásszisztémák (vallások, ideológiák) általában kétfrontos befolyás-tevékenységet folytatnak: egyrészt igyekeznek megfeleltetni céljaikat a létező metaparadigmának, másrészt magát a metaparadigmát igyekeznek a céljaikhoz közelíteni. Ez a befolyás-tevékenység – misszió - a társadalom viszonyulási kultúráját, metaparadigmáját célozza, tehát a kultúráját is.

Kulturális misszionak *a metaparadigma megváltoztatási kísérletét nevezem egy politikai, szekuláris-kulturális vagy vallásos elit által.*

Kultúrharc *akkor fejlődik ki, amikor a misszió ellenkezést vált ki – tulajdonképpen befolyáskonkurencia veszi kezdetét.*

Két világvallás (metaparadigmális rendszer) egymásnak feszülése drámai formákat ölthet és az egyszerű befolyáskonkurencia helyett, a legádázabb metaparadigmális hatalmi harc, a vallásháború formáját öltheti (keresztes háború, dzsihád). A nemzeti etnikai ébredés által indukált társadalmi mozgások is legtöbbször a kultúrharc formáját ölti – gondoljunk a nemzeti standard nyelv kialakításáért és annak használatáért folytatott harcra, a nemzeti kulturális intézményesülésért tett erőfeszítésekre stb. A kultúrharc lehet gazdasági célkitűzéseknek is alárendelve – más szóval a kultúrharc politikailag instrumentalizálható.

A marxista és mélyliberális történelmi szemlélet szemellenzős módon ezt a lehetőséget abszolutizálva, tagadja az elsöprő elsődlegességgel kulturális indítatású befolyás-konkurencia, a kultúrharc és a vallásháborúk létét. Ezzel megvonták és megvonják saját maguktól a társadalmi mozgások jobb megértésének esélyét – és a hatékonyabb manipuláció lehetőségét.

Egy létező metaparadigma, mint ahogyan azt már előljáróban említettem, ki van téve a tudáshalmazódás objektív nyomása és a korszellem sok esetben szubjektív ingadozásai által az erózióknak. Ez metaparadigmális válsághoz vezethet. Ennek hatására a társadalom vagy széthullik, vagy metaparadigmáját kiigazítja (reformáció), netán metaparadigmát vált (szekularizáció). A társadalom metaparadigmális válságát más metaparadigmák megjelenése megoldhatja (római birodalom Nagy Konstantin idején) de okozhatja is (mindennek előtt új vallások, vagy messianisztikus ideológiák).

A politikai uralom és társadalom paradigmája

Bayer József /19/ meghatározása szerint az „uralom a hatalom tartós intézményesülése politikai, szervezeti és kulturális eszközök révén”. Az illető fejezetben kitértem arra, hogy az uralom kényszerre alapozott hatalom és nemcsak a politika terepén jelenik meg.

Az intézményesült hatalom a társadalom instrumentális szükségleteiből fakad. A társadalom tagjainak (és a társadalomnak, mint rendszernek a működéséhez) szüksége van biztonságra, iskoláztatásra, egészségügyre, valamint a spirituális szükségletek strukturális és infrastrukturális feltételeinek biztosítására (egyházak, klubok, társaságok, stb.), a jogrendszerre valamint annak érvényesítését szavatoló intézményekre.

A társadalom paradigmáját, **Hankiss Elemér /20./** az adott társadalom alapvető szerveződési elveinek és szabályrendszerének az együtteseként határozza meg. Az uralom formája tehát a társadalom paradigmájának része.

Egy lépéssel jobban kibontva, *a társadalom paradigmája* (létmoddelle), az adott társadalom rendjének (szabályrendszerének), struktúrájának, viselkedési rendszerének, valamint problémafeltáró és -megoldó algoritmusainak kvázi-általánosan elfogadott összességeként határozható meg. A problémameghatározó algoritmusoktól függ, hogy egy adott társadalom tagjai egyáltalán mit érzékelnek problémaként, a problémafeltáró algoritmusok pedig a probléma észlelését és lokalizálását biztosítják. *A problémafeltáró és -megoldó algoritmusok* a társadalom történelmi tapasztalatának, szokásainak, mentalitásának, temperamentumának, vallásának és vallásosságának valamint az elit által a problémák feltárására és megoldására létrehozott apparátusok írott és íratlan szabályzatainak összességében rejlenek.

Működési szempontból tehát a társadalom paradigmája felfogható mintázat (pattern) típusú metastratégiaként.

Hankiss szerint meg kell különböztetni az elit által a társadalom elé vetített paradigmális ideálképet a ténylegesen kialakult gyakorlati paradigmától - tehát az *eszményi paradigmát* a paradigmától.

Az uralom történelmi funkciója ezt a pattern (mintázat) típusú metastratégiát (a társadalom valós paradigmáját) a javított változatú (eszményi) paradigma felmutatása és implementálása által optimalizálni. Az implementáció a pattern terv típusú stratégiává fejlesztéséből és a stratégiai terv szabályok valamint akcióprogramok formájában történő életbe léptetéséből áll.

Egy társadalom akkor van *paradigmális állapotban*, ha egészében egy és csak egy paradigma szerint működik. A paradigmális állapotot a relatív belső béke, viszonylagos feszültségmentesség és dinamikus fejlődés jellemzi. A paradigmális állapotban levő társadalom teljesítőképességét az eléje tűzött (motiváló) cél természetesen meg növeli. Ha a társadalom paradigmája integrálja az eléje tűzött célt, *dinamikus paradigmáról* beszélünk.

Amikor egy társadalmon belül több metaparadigma vagy paradigma működik, a társadalom krízishelyzetbe kerül. Ez akkor történhetik meg, ha az eszményi paradigma és a metaparadigma között tartós és erősen érzékelhető különbség van (például a kommunizmus éveiben)⁹, ha az állam terjeszkedése által asszimilálhatatlan (más metaparadigma szerint élő) társadalmat kebelez be, vagy pedig ha adott társadalmon belül tömeges méretű világnézeti (metaparadigmális) változások lépnek fel (pl. a kereszténység megjelenése a Római Birodalomban, a reformáció a katolikus államokban vagy éppenséggel a liberalizmus, jakobinizmus, kommunizmus és nemzeti szocializmus megjelenése a korabeli társadalmakban).

A krízishelyzetet követező kifejeletekhez, új állapotokhoz vezethet:

- -az egyik metaparadigma, illetve paradigma, *egyeduralkodóvá* válik¹⁰
- -*szecesszió, federáció, devolúció* (autonómia)
- -a társadalom függőleges megosztottsága állandósul: *piláris társadalmak*¹¹
- -a társadalomban tartóssá válik a vízszintes megosztottság: *kasztrendszer, örökletes munka-nélküliség*¹².
- -a társadalom *civil háborúba* süllyed és széthullik

A saját állammal rendelkező nemzetek paradigmája leginkább az állam politikai rendszere - *uralmi formája* - által van megszabva. Alkotmányos demokráciákban az uralom mindenekelőtt az alkotmány által korlátozott és szabályozott. *Az uralom természetét és hatalomrészét a társadalmon belül* sok tényező befolyásolja: a termelési mód, az illemtörvény, az egyházak súlya és befolyása, (amelyek

9 Egy ilyen típusú feszültség talált az 1956-os forradalom napjaiban katartikus feloldást, majd ez eredményezte a Hankiss diagnózisa szerinti paradigma-megkettőződést a késő kádári korszakban.

10 A szekuláris ideológiák, bár azzal az igénnyel léptek fel, hogy új metaparadigmát hoznak létre, mindezt csak részleges sikert értek el. Nem jött létre az "új típusú ember" sem kommunista, sem nemzeti szocialista, sem pedig liberális változata.

11 Egyazon országban különböző metaparadigmák szerint élő nagy közösségek párhuzamos társadalmakat alakítanak ki (pl. Bosznia és Erdély). Eddig nem jött létre egyetlen egységes nemzet sem, amelyet több metaparadigma szerint élő nagy közösségek együttese alkotna.

12 A kasztrendszeret egységes metaparadigma és vízszintesen párhuzamos paradigmák jellemzik, melyek közül az egyik domináns szerepet játszik és a metaparadigmának megfelelően szabja meg a párhuzamos társadalmak közti interparadigmális viszonyt.

nemcsak a társadalom viszonyulási szintjén, hanem viselkedési-paradigmális szinten is meghatározóak lehetnek) az érdekvényesítő szervezetek fejlettsége, a civiltársadalmi szervezetek “grass-roots” típusú szövődményének “sűrűsége”.

A modern, polgári felvilágosodás utáni *nemzeti elit*ek uralma a történelemben kimagaslóan hatékonyan bizonyult. A korábbi, feudális paradigmához képest fejlődési csodákat hoztak létre. A nemzeti paradigmát a nemzeti metaparadigma erősíti és dinamizálja. Ezt intenzív centripetális erő jellemzi, amelyet a hiteles jövőkép¹³, küldetéstudat dinamizál és esetenként közös ellenségkép¹⁴ fokoz.

Az ellenségképet, jövőképet és küldetéstudatot *célmeghatározó mítoszoknak* nevezhetjük - ezek valódiak lehetnek, amelyekben az uralmi elit is őszintén hisz (*Pareto oroszlánjai*), vagy egyszerűen és kizárólag *uralmi eszközök* (*Pareto rókái* esetében) /**Pareto 21.**/ Az elit által a társadalom felé vetített eszményi paradigma rendszerint tartalmaz ilyen célmeghatározó mítoszokat és ezeknek köszönheti döntésgeneráló hatását. Mihelyt a küldetéstudat, a jövőkép vagy az ellenségkép a társadalomban tudatosan és elfogadást nyer, e konszenzusos dimenzió legitimációs erejénél fogva bizonyos fokig normatívává válik (azontúl a hatalmi elitnek már viszonyulnia kell a saját maga által generált társadalmi elváráshoz). A társadalom paradigmája a célmeghatározó mítoszok hatására dinamizálódik azáltal, hogy e mítoszok a politikai elit felé normatív és más társadalmi kategóriák számára motiváló hatásúak.¹⁵

A TÁRSADALOM PUHA ÉS KEMÉNY SZABÁLYZÓI

A társadalom puha és kemény szabályzói, a modern alkotmányok metaparadigmális és paradigmális dimenziói

A társadalom és közösség működése szabályzók hatásának tulajdonítható. E szabályzók nem egyebek, mint a rendező akarat hatalomgyakorlásának kódolt és algoritmizált formái. Hatásmechanizmusuk szerint puha és kemény szabályzók rendszereiről beszélhetünk.

A társadalmak puha szabályzóit az jellemzi, hogy be nem tartásuk esetében az áthágót társadalom a viszonyulás szintjén – a metaparadigmális térben – sújtja, pl. megvetéssel, lenézéssel, tekintélyveszteséggel stb. A véleményteror a manifeszt módon a politikai mainstream-viszonyulástól eltérő viszonyulás szankcionálása, mely a szándékos és karikírozott félremagyarázás, démonizálás

¹³ A cionizmus például, kezdeti fázisában legalábbis, egy történelemalkotó jövőképként is felfogható.

¹⁴ Több nemzetnek volt definitorikus ellenségképe valamely történelmi korszakában. Például “ösellenségek” voltak a franciák és a németek, az osztrákok és a magyarok, a görögök és a törökök jelenleg is azok. Carl Schmitt /22./ a barát-ellenség dichotómiát az egész politikumot meghatározó erőterként fogja fel.

¹⁵ Alfred Krupp /23./ családi perspektívából egy impériumot épített fel, tőkés szempontból szocialista reformátor (klasszikus, 3 x 8 órás időbeosztás, ingyen óvoda, iskola és az “üzemek” által szavatolt nyugdíj a “kruppiánerek” számára - a világon elsőként) és nemzeti szempontból pedig Nagy Németország “vasöklének kovácsa” volt. Nehéz lenne életművében meghatározni, hogy hol végződik a gyáros, hol kezdődik a humanista vagy éppenséggel a német egység és terjeszkedés küldetésének engedelmeskedő hazafi.

és végső soron marginalizálás formáját öltve a mai demokráciák metaparadigma-homogenizáló igyekezetének bevett eszköze¹⁶.

Ezek a puha szabályzók lehetnek egyrészt explicit üzenetűek: a vallások általános, metafizikai és emberközi viszonyulását előíró részei, értékrend, mentalitás, tabuk, hitek (elképzelések, babonák), másrészt implicit üzenetűek: a szimbólumok világa, zene, tánc, szín és formavilág végül harmadrészt üzenet nélkül, diffúz módon hatók: a temperamentális mintázat¹⁷, vegyi hatások (nikotin, alkohol és más drogok fogyasztása révén).¹⁸

A társadalom metaparadigmája, a viszonyulást érintő puha szabályzók rendszere. *Történelmi tapasztalat az, hogy a társadalom metaparadigmáját döntő módon a vallás határozza meg.* A viszonyulást csak közvetve lehet kimutatni - a viselkedésen¹⁹. A társadalom tagjának a viselkedése, cselekvése a „belső” viszonyulásnak (a metaparadigmális komponensnek), a külső elvárásnak, kényszerhatásnak (paradigmális komponensnek) és akarata szabadságfokának eredőjéből adódik. Ezért a metaparadigma áttételesen a paradigma referenciarendszere.

Az elit által a társadalomra kényszerített paradigma csak az esetben talál elfogadásra, ha kompatibilis a metaparadigmával.²⁰

Fontos megjegyezni, hogy a vallások általában nem csak a társadalmak metaparadigmájának szabályzói, hanem paradigmájuknak is. A történelem folyamán sok vallás paradigmális szinten is megnyilvánult, egyes vallások ma is – pl. Iszlámköztársaságok vagy Izrael. A vallások paradigmális előírásainak betartatása nem egyszer a legszörnyűbb terror módszereivel történt, amelyet vagy az állam, vagy pedig maguk a társadalmak alkalmaztak (pl. hindu feleségégetések). Sőt egyes vallások terrorapparátusa a feltételezett heretikus viszonyulás alapján (tehát feltételezett metaparadigmális vétésért) is oltott ki emberéleket (inkvizíció). A puha szabályzóknak a társadalmak metaparadigmális terét homogenizáló eszköztárába való rendelése tehát viszonylagos, de mindazonáltal határozottan orientatív, eligazító jellegű, és a modern világban is hasznos támpontnak tartom.

A kemény szabályzók a szabálysértés esetére olyan megtorlást rónak ki, amelynek végrehajtása a kényszer közvetlen vagy közvetett alkalmazását igényli: szabadságmegvonás, kiközösítés, fizikai büntetésformák, halál. A kemény szabályzók magukra ölthetik az akaratátvitel (hatalomgyakorlás) legközvetlenebb formáit, a viselkedést, cselekvést megszabó előíró parancs, utasítás for-

16 A politikai viszonyulás-lincselésnek fő közvetítője a média. A médiatúlsúlyért vívott politikai harc (a „médiaháború”) valós tétje tehát a metaparadigma célorientált alakítása, és homogenizálása nem utolsósorban a machiavellista véleményterror eszközével.

17 A temperamentális mintázat alatt az átörökített viselkedési minták, kódok viszonyulást befolyásoló részét érttem. A temperamentális mintázat egy komplex pszichológiai mátrix, amely a szexuális féltékenység társadalmilag elvárt dramatiszási fokától és leereagálási mintázataitól elér egészen a néptáncban, népzeneben, annak ritmusában, dallamában, tartalmában kódolt temperamentális üzenetig.

18 Olykor a vegyi hatás súlyosan befolyásolja egész társadalmak metaparadigmáját álljon itt példának Laosz, vagy a XIX. századi Kína.

19 A viselkedésnek „megfelelő”, (pontosan fogalmazva a társadalom által feltételezett) viszonyulás az attribúció része.

20 A perzsa sah bukása példa arra, hogy hová vezethet pl. a (veszternizációs) paradigma és a (siíta-fundamentalista) metaparadigma inkompatibilitása.

máját vagy pedig állandó jellegű normaként, szabályként jelenhetnek meg. Ide sorolhatók a viselkedést szabályzó szokások (pl. illemkódex), tabuk és a viselkedést előíró vallásos parancsolatok is. Ezek, még ha önmagukban puha szabályzókként jelenének is meg, mihelyt kollektív kényszer áll mögöttük, keményekké válnak. A törvények per definíció kemény szabályzók, hiszen a betartatásuk mögött az állami kényszerapparátus áll. Látható, hogy a kemény szabályzók érinthetik a kívánt viszonyulásra utaló viselkedési formák betartását is. Ezzel a paradigmális döntési szint a kemény szabályzás által, közvetett módon, a társadalom viszonyulás rendszerét, a metaparadigmát igyekszik meghatározni, befolyásolni. Ezek a metaparadigmát formáló paradigmális szabályzók megcélozhatják bizonyos (kényszerűen kötelező) szimbólumokkal, tabukkal szembeni tiszteletnyilvánítást – pl. a számonkérés eszközével, keresztülvihetik a hitek, államvallások, oktrojált értékrendek (pl. kommunista, liberális-demokrata, fasiszta értékrend) szembeni pozitív viszony nyilvánossá tételét, rítusok betartását, temperamentális közmegegyezést (pl. kényszertapsot) a honorálás és büntetés kilátásba helyezése által.

A tömegmanipuláció, a diktatúrákra jellemző eszköztára ez, amely a kényszerű magatartásformák tudatalatti viszonyulás adaptációját célozza. Mindazonáltal a kemény szabályzók elsődlegesen a cselekvést és a viselkedésrendszerek állandósítását célozzák s a társadalom *paradigmájának* implementáló fő eszközök.

Az alkotmánynak a fejlett társadalom szabályzói közt központi szerep jut:

Először is, az alkotmány a társadalom virtuális paradigmájának absztrakt és jogilag kódolt megjelenítése. Ilyenformán az alkotmány a társadalom reálisan megvalósuló paradigmájának egyik fő referencia-rendszere. Következésképpen az alkotmány elsődlegesen a kemény szabályzók legitimitásának forrása és egyben az eme szabályzók önmérséklő, önkorlátozó kerete. Továbbá a hatalom strukturálása révén létrehozza eme önkorlátozás garanciáit.

Az alkotmány a társadalom paradigmájának az alakulásában azt a szerepet tölti be, mint a vallások a metaparadigma fejlődésében.

Másodszor, az alkotmány ahhoz, hogy társadalmi elfogadást kapjon, többé-kevésbé meg kell, hogy feleljen az illető kultúrának. Pontosabban a kultúrának (a viszonyulási mintákat generációról generációra átörökítő) mélyrétegével, a metaparadigmával kell harmonizálnia. Ily módon a metaparadigmának paradigma-alkotó hatása lehet, de legalábbis befolyásoló hatása van.²¹ *A szerves alkotmány a társadalom metaparadigmájának tükre és egyszersmint (bizonyos mértékben) alakítója is - mint ilyen, a társadalom puha szabályzóinak is egyik meghatározó forrása.* A XXI. században a média a vélemény- és viszonyulás-formálás, elsődleges eszközévé lett - más szóval a puha szabályzók között első helyre került. Ezért legitimnek tűnik az a felvetés, hogy a *tájékoztatói egyensúly strukturális szavatolása éppen úgy alkotmányos rendezés tárgyát kell, hogy képezze, mint az államhatalom szétválasztása.*

Az alkotmány paradigmális és metaparadigmális dimenziói között dialektikus kölcsönhatás van.

²¹ Példa a vallás közvetlen törvényalkotó hatására - a Sária az iszlámnak a Koránon alapuló törvényrendszere.

Egyrészt a társadalom vágyvilága, etikai és becsület-kódexe, temperamentális mintázatai létrehozhatnak olyan eredőt, amit *metaparadigmális imperatívusznak* nevezhetünk. A metaparadigmális imperatívusznak esetenként paradigmaformáló ereje lehet. Látszólag bukott paradigmák, mint pl. katonai intervenció által vérbefojtott szabadságharcok erős metaparadigmális kompatibilitás esetén később győzedelmeskedhetnek. A szabadságharc igenlő válasz egy metaparadigmális imperatívusra, (a társadalom egyik viszonyulási parancsára): a szabadság eszményének hívószavára. A harc célja ebben az esetben paradigmális: a független nemzetállam.

Harmadszor, az *alkotmány* nem csak önmérséklő kerete az államhatalom kifejtésének, hanem egyben *eszköz is az alkotmányozó kezében politikai akaratának hosszútávú érvényesítésére*.

Ismét csak a dialektikus kölcsönhatásra kell utaljak: a kemény szabályzással kikényszerített viselkedésnek a viszonyulást (puha szabályzást) befolyásoló hatása révén, a paradigmát szabályzó alkotmány metaparadigmális hatású is. Minden bizonnyal létezik egy nehezen (vagy egyáltalán nem) felmérhető metaparadigmális küszöbérték, amely alatt a paradigma ellentéte a létező metaparadigmával még elfogadható.²²

Ennek a küszöbértéknek megállapítása, a metaparadigmális kompatibilitások tanulmányozása és orientatív bemérése, a metaparadigmális imperatívusz kialakulásának valamint a kísérőjelenségeknek a tanulmányozása tárgyát képezhetné egy új multidiszciplináris kutatási területnek, amit egyelőre *viszonyulás-kultúrák, a társadalmi metaparadigmák kutatásának és a társadalmak metaparadigmális analízisének* nevezek.

Fentiekből adódóan kézenfekvőnek tűnik, hogy *az alkotmányozó feladata a paradigmális (gyarapodásmaximáló) célok és optimális paradigma felé vezetni a társadalmat úgy, hogy közben a paradigmális és metaparadigmális változás egymással lehetőleg egyensúlyban menjen végbe*.

A társadalom paradigmájának (pl. viselkedési formáinak) egy része a metaparadigmájából (viszonyulásából) közvetlenül fakad. Mindenekelőtt az értékrendből és a mentalitásból²³. A másik részét, mint már említettem, az elit írja elő. A társadalmi békét, (a paradigmális állapotot) az szavatolja, ha e két rész harmonizál. Más szóval az elit döntései, célkitűzései akkor igazán esélyesek, ha összhangban vannak az adott kultúra értékrendjével, mentalitásával. *Tehát a társadalom sorsformáló paradigmális döntései metaparadigmális kompatibilitást feltételeznek*²⁴. Ez érvényes a modern nemzetekre is.

²² A kommunista "új típusú ember" viszonyulási minta bukása vagy pedig az iráni kényszer-veszternizálás sikeretelenségei arra vallanak, hogy a paradigmális nyomás a metaparadigmára a metaparadigmális kompatibilitás-küszöbérték feletti volt. Másik példa: a nyugati liberális demokrácia sikere a nyugati kultúrkörön belül arra vall, hogy a demokratikus mentalitást célzó visekedési minták betartását célzó paradigmális kényszer a metaparadigmális túrési küszöb alatt helyezkedik el.

²³ A dzsihád-ra szocializált mohamedán társadalomban az erőszakos vallási expanziót szolgáló (a személyes szabadságot esetleg megnyirbáló) paradigma feltehetően nem vált ki különösebb ellenállást.

²⁴ A perzsa sah bukását eme inkompatibilitásnak köszönhetette. Az általa szorgalmazott (paradigmális) modernizációt nem választotta le az azzal (tudatos beavatkozás híján, normális módon, együttjáró) nyugatosításról. A nyugati életvitel viszont szöges ellentétben (metaparadigmális inkompatibilitásban) áll a siíta iszlám által kitermelt

Amikor a magyar elit dönt “nemzet” és “ország” között, gondosan mérlegelnie kell majd, hogy metaparadigmális szinten melyek a következmények (implikációk), milyen módon és mennyire szükséges e szinten is befolyást gyakorolni²⁵.

Amint az már az eddigiekből kiderült, a paradigmális döntéseket a nemzet politikai elitje hozza. Alkotmányos demokráciákban mindenképp az alkotmányban fekteti azokat le. Abban az esetben, ha Magyarország politikai elitje úgy döntene, hogy felelőssége (nem pusztán az ünnepélyes deklaráció szintjén, hanem annak minden konzekvenciájában) az egész nemzetre kiterjed és nem csak az ország lakosságára szorítkozik, akkor ez a paradigmális döntés az adekvát (“nemzeti”) alkotmány formáját kell, hogy öltse.

E döntés mérlegelése lehet pusztán érzelmi indíttatású – hiszen a nemzet lényege érzelem. De léteznek pro és kontra érzévek is, amelyek terét (többek közt) a nemzetállam lehetséges fejlődésirányai szabják meg.

Bíró Gáspár /24./ szerint modern nemzetállam, éltetőitől és kárhóztatóitól függetlenül, a mai társadalmak létét és működését lehetővé tevő szabályzás nélkülözhetetlen és alapvető szereplője.

Az akceleráció (a fejlődés felgyorsulása) dacára ez minden bizonnyal a jövőben is így marad, hiszen még koherens elmélet sem született egy életképes alternatívára. Ami nem jelenti azt, hogy nem változhat az államok struktúrája, vagy, hogy nem szűkülhetnek vagy bővíülhetnek a funkciói. A nemzetközi szabályzás legitím és elismert alanyai döntő többségben ma még az államok. Lehet, hogy a globalizáció térhódítása a jövőben pl. az óriáskorporációkat illetve (hazátlan) népcsoportokat a nemzetközi élet alanyaivá teszi²⁶. Ma ez még valószínűtlen és távoli.

IRODALOMJEGYZÉK

1. **Braudel, F.:** „*Gramatica civilizatiilor*”, Ed. Meridiane, Buc. 1994, vol.1, 33-70 old.
2. **Borbély I.:** „*A nemzetstratégia fogalmi megalapozása*”, in: Varga Domokos György (szerk.) *Nemzetstratégia*, Püski és Magyar Konzervatív Alapítvány, Bp., 2008, 755. old.
3. **Borbély I.:** „*A nemzet hiányzó paradigmája*”, *Magyar Kisebbség – nemzetpolitikai szemle*, 1999/1.

mentalitással és értékrenddel (metaparadigmával).

Szent István mindennek előtt az akkori metaparadigmát kellett, hogy forradalmasítsa - az őshit és a bizánci rítusú kereszténység helyettesítése a nyugati római katolikus hittel. Köztudottan ez csak nehezen, külföldi segítséggel és extrém erőszakkal, több évtizedes beháború véraldozatával sikerült. A paradigmális változtatás - törzsszövetségből központosított királyság - csak ez után (illetve ezzel párhuzamban) vált lehetségessé.

25 Az ország-opció esetében a már említett életforma-soviniszta réteg, amelyet a nemzetellenes kominternista kultúrpolitika termelt ki, rendkívül hasznos legitimációs bázisként szolgálhat. Ugyanaz a tömeglélektani imprinting (ami ezt a réteget motiválja), a nemzet-opció esetében, nem egyéb káros és feltétlenül eltávolítandó metaparadigmális salakterméknél.

26 A PFSZ (mint a palesztin nép képviselője) évtizedekkel a palesztin autonómia előtt már kvázi-alanyi jogot élvezett. A kurdok és tibetiek politikai képviselője viszont máig sem.

4. **Huntington, S. P.** “*The Clash of Civilizations ?*”, *Foreign Affairs*, Summer 1993, valamint: “*Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*”, Ed. Antet, 1998
5. **Toffler, A.**: “*Hatalomváltás*”, Európa, Bp. 1993
6. **Kuhn, T.S.**: “*A tudományos forradalmak szerkezete*”, Társadalomtudományi Könyvtár, Gondolat, Bp. 1984, 30. old.
7. **Weber. M.** in Bayer J.: “*A Politikatudomány Alapjai*”, Napvilág Kiadó Bp., 1999, 67. old.
8. **Varga Cs.**: “*Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról*” Osiris, Bp.,1998, 157.old.
9. **Dahl, R** in Pfetsch, Fr.R. “*Internationale Politik*”, Verlag W Kohlhaumm, Stuttgart Berlin Köln 1994, 148. old.
10. **Popitz, H.** In: Bayer. J.: “*A Politikatudomány Alapjai*” Napvilág Kiadó Bp., 1999, 67. old.
11. **Freud** in: “*Politikai Filozófiák Enciklopédiája*”, Kossuth Könyvkiadó, 1995
12. **Richard Dawkins**, *Az önző gén*, Fordította Síklaki István, Gondolat, Budapest, 1986
13. **Schmidtchen, G.** “*Manipulation - Freiheit negativ*”, Luchterhand, Nerewied, 1970
14. **Pfetsch, Fr.R.** “*Internationale Politik*”, Verlag W Kohlhaumm, Stuttgart Berlin Köln 1994, 146. old.
15. **Fukuyama, Fr.**: “*Bizalom*”, Európa Kiadó, Budapest 1997
16. **Machiavelli, N.** “*Principele*”, Ed. Minerva, Bucuresti, 1994, 27. old.
17. **Bismarck, Otto von**, in Alvin Toffler, “*Hatalomváltás*”, Európa, Bp. 1993, [41], 146. old
18. **Clausewitz, Carl von** “*Despre Razboi*”, Editura Militara, Bucuresti 1982, 116 - 134, 161 - 165 old.
19. **Bayer,J.**: “*A Politikatudomány Alapjai*” Napvilág Kiadó Bp., 1999, 75.old.
20. **Hankiss E.**: “*Diagnózisok 2*”, Magvető Kiadó, Bp. 1986, 228. old.
21. **Pareto, V.** In Zamfir, Catalin si Vlasceanu, Lazar (coord.): “*Dictionar de Sociologie*” Ed. Babel,Buc. 1993
22. **Schmitt, Carl**: “*Der Begriff des Politischen*”, Duncker und Humbolt Verlag, 1963
23. **Manchester, W.**: “*Armele lui Krupp*”, Editura Politica, Bucuresti, 1973
24. **Bíró,G.**: “*Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába*”, Teleki László Alapítvány, Bp., 1998/137.old.

2. FÜGGELÉK

A nemzetfogalom definíciói és elhelyezése a társadalom közösségalkotó erőterében

A nemzetfogalomnak könyvtárnyi irodalma van és a szakértők zöme más-más megközelítésben (és szándékkal) foglalkozott a témával, melynek következtében legtöbbször saját meghatározások használatára is kényszerült. Az alább megadott definíciók elsősorban az európai térségre érvényesek, és együttesen kellő mértékben határozzák meg a fogalmat. Figyelmen kívül hagyom azokat a definíciókat, amelyek például ázsiai vagy afrikai térségben fellelhető államokban végbemenő nemzetépítést magyarázva jöttek létre. A gyarmatosítás megszűnte által ezen államokban a kulturális közösséget olykor teljességgel nélkülöző törzsi kultúrákat igyekeznek államhatalommal a közös metaparadigma és paradigma prokusztosz-ágyába véres metódusokkal belekényszeríteni¹.

Közösség versus csoport

A *közösség* (amely lehet intézményesített vagy informális) abban különbözik a csoporttól, hogy:

racióális síkon az érdek szintézisébe a közösség jövőbeni (még meg sem született - vagy még nem társult) tagjaira vonatkozó szükségletek és feltételezett vágyak is bekerülhetnek, amelyek nem szükségképpen azonosak a közösség tagjainak pillanatnyi érdekeivel. A közösségnek kötelezően van jövőtudatossága, amely nem kötelezően valósul meg az érdek szintézisében, de a folyamat során megszólítható.

A közösség esetében a mi-tudat kiterjed nemcsak az eljövendő tagokra (amit racionálisnak tartok) hanem (irraciónalisán) a már nem létező, esetenként az élők által már személyesen meg sem ismert tagjaira, sőt sosem létezett mitikus tagjaira is.

Az ő múltbéli céljaik, vágyaik megjelenülnek a közösség metaparadigmájában. Különös morális kényszerítő erővel hat az ősök fáradozása, véráldozata eme célokért. Ezek a metaparadigmális faktorok jelen lehetnek a közösség érdekszintézisének folyamatában. A közösségnek mindig van múlt-tudata.

Továbbá a közösség abban is különbözik a csoporttól, hogy a racionális köteleltől eltekintve, irraciónalis szálak is összekötik tagjait (szolidaritás, szeretet,

¹ Klasszikus példa erre Nigéria vagy Szudán.

barátság, rokoni kapcsolat, és az ezekből fakadó erkölcsi kényszer). A közösség és a csoport között ebben az értelemben a minőségi különbség az, hogy *a közösség képes altruizmust generálni, a csoport nem.*²

A társadalmak a racionális döntéshozatal elvont világában működési szempontból ideáltípusosan a fenti értelemben strukturált és rendezett érdekcsoportok - a nemzetek ezen felül per definitio közösségek.

A magyarság szempontjából releváns nemzet-definíciók – és azok szintézise

Ernest Renan /1./ híres meghatározásában a nemzet: lélek, szellemi alap, erkölcsi tudat. E léleknek (a „szellemi princípiumnak”) két alkotóeleme van, amelyek voltaképp egy időkontinuumot alkotnak: egyfelől az emlékek gazdag örökségének birtoklása. Annak tudatosulása, hogy a jelen a múltbeli erőfeszítések, odaadás, áldozatok hosszú sorának eredője. Az ősök tisztelete és a hősi múlt tudata. Másrészt a közös akarat a jelenben, arra nézve, hogy a jövő a múlt-hoz méltó, vagy még jobb legyen.

A híres elzászi francia gondolkodó szerint, nemzeti szempontból a történelmi tudat formálásának kimagaslóan fontos funkciója a szolidaritás erősítése: megőrizni és következetesen tudatosítani azt, ami összetart, hitet és erőt ad, ezzel szemben a nagyközösség (de nem a történészek) jótékony felejtésének átadni azt, ami éket ver, széthúz és csüggeszt. Mivel a nemzeti hovatartozás az egyén szabad akaratából fakad, a nemzethez tartozás „mindennapos népszavazás”.

Kissé absztraktizálva leszögezhető tehát, hogy a nemzet tudatos sorsközösség, mely közös sorsának emlékét hordozza. Ebből eredően közös a viszonyulása is az iránt, ami vele történik, ami vele történt és történni fog.

Mindebből következik többek közt, hogy *a nemzet olyan közösség, amelyet önnön múltja és jövője iránt érzett kvázi azonos viszonyulás és annak tudata tart össze – a nemzet tehát metaparadigmális közösség.*

Más szóval **a nemzet egy bizonyos fajta kulturális-, identifikációs- és akarat-közösség.**

Yael Tamir /2./ szerint a közösség akkor számít nemzetnek, ha elégséges objektív kritériumot teljesít (közös történelem, sors, nyelv, vallás, terület, éghajlat, faj, etnicitás), valamint rendelkezik nemzeti tudattal. A nemzet csak addig létezik, amíg tagjait összeköti a közösségi érzés, az odatartozás akarata.

Az izraeli professzorasszony szerint a zárójelben felsorolt kritériumok közül nem szükséges az összes együttes teljesítése – ám az eredőjük a közösségi érzületet és az odatartozás akaratait kell, hogy eredményezze.

Az odatartozás akarata a szocializáció folyamán kialakuló önazonosságtudat szintjén jelenik meg. Az identitás lelki fundamentuma az azonosulási példák, hősök és alapvető viszonyulási sztereotípiák.

K. W. Deutsch /3./ szerint, a társadalmakat az általuk termelt javak, a kommunikáció és a viselkedési normák kölcsönös kiegészítő dimenziója (komple-

² Egy bankrablás alatt tűzharcban megsebesített gengszter sorsa másképp alakulhat, ha társaival együtt csak egy alkalmi érdekcsoportot alkotnak, vagy ha egy (erős baráti szálakkal is összekötött) közösséget. Ez utóbbi esetben előfordulhat, hogy társai életüket is kockáztatva megkísérlik a kimentését - előbbi esetben viszont valószínűbb a ráció által diktált "kegyelemlövés".

mentaritása) tartja egybe. Ezek közül Deutsch a kommunikáció komplementaritását tartja kiemelkedő fontosságúnak. Valóban, a közös nyelv (írás) mellett, az értékrend és szokásvilág valamint a tárgyi tér azonossága, hasonlósága, a közös történelmi tapasztalat, a közös szimbólum- és jelentésvilág is áttételesen hozzájárul a társadalmon belüli kommunikáció hatékonyságához, sávszélességének és hatótávolságának növeléséhez. A kommunikáció komplementaritása a társadalmon kívüliekkel szemben ugrásszerűen csökken, még olyan esetekben is, amikor a használt nyelv azonos.³

A *társadalom* Deutsch értelmezését továbbfűzve felfogható olyan csoportként, amelyben a kompetencia, az érték és az érdek dimenziójában érvényesülő komplementaritást (kölsönösen kiegészítő viszonyt) több generációra kiterjedő időszakra, konvenciók, szokások és szabályok rögzítik.

Deutsch szerint *a nép egy olyan társadalom*, amely képes történelmét sajátjaként átélni, generációról generációra átadni és rendelkezik az ehhez szükséges kommunikációs lehetőségekkel. A szerző tulajdonképpen a kultúra instrumentális vetületét domborítja ki. A "miként lehetséges" oldaláról közelíti meg a közösségi létet, ami nemzetstratégiai szempontból fontos.

A társadalomról és népről vallott nézeteit továbbfűzve megadható a nemzet kommunikációelméletre támaszkodó meghatározása. *Ebből e nézőpontból a nemzet olyan kommunikációs közösség amelyen belül a tágan értelmezett kommunikáció (tehát az artikulált és a metakommunikatív közlés) minden más közösséghez képest a legnagyobb komplementaritást éri el.*

Másképpen: A nemzet kommunikációs szempontból egy olyan nép, amely a standard nyelv, írás, oktatás, továbbá a sajátos vizuális, auditív és cselekvési szimbólumrendszer a nemzeti kultúra révén a kommunikációs komplementaritás maximumát éri el.

Deutsch a kommunikációs komplementaritást nagyon tágan értelmezi, pl. a tárgyi kultúrára is kiterjeszti. Szerintem az általa körülírt fogalom kissé absztraktizálva, abban nyilvánul meg, hogy az üzenetet, a jelzést fogadó közeg által megértett és elfogadott információ mennyiségéhez hogyan aránylik az üzent jelzés volumene. Ez az arány a különböző nagyközösségek közül a nemzet esetében a legnagyobb. Ami az átlagos nyelvközösségekhez képest a nemzettársak közti információcsere magasabb megértési szintjét illeti, a jobb arány annak köszönhető, hogy az adott nemzeti kultúrában járatlanoktól eltérően, a kommunikáló nemzettársak számára a kommunikáció tömörítésére, árnyalására és egyértelműsítésére rendelkezésre áll a közös nyelven túl a tudatosult (és támpontrendszerként, referenciaként használt) közös múlt és közösségi tapasztalat, a közös szimbólumvilág. A közlendő elfogadásának arányát pedig a nemzetzen kívülihez képest a közösnek megélt nemzeti érdek, a közös értékrend és viszonyulási sztereotípiák és közös temperamentális kultúra teszi a nemzetzen kívüliekkel történő kommunikációhoz képest magasabbá.

3 A különböző történelmi-kulturális háttér, az eltérő metakommunikáció, humor, nyelvi szimbólumok és hermeneutika jelentős kommunikációs gátnak bizonyulhat egyazon nyelv beszélői között is, még akkor is, ha nincs közöttük ellentét. Jó példa erre a több vígjátékban is megjelenített nehézkes kommunikáció angolok és amerikaiak között.

A nemzet tehát minden más társadalomhoz képest a leghomogénebb közlési közösség.

Max Weber /4./ a nemzet lényegét abban látja, hogy az egy *érzelmi közösség, amely megfelelő módon csak a saját államának keretei között nyilvánulhat meg és amely ezért természetes módon saját államiságra törekszik.*

Tehát: a nemzet olyan metaparadigmális közösség, amelyben él az igény arra, hogy paradigmális közösséggé (is) váljon illetve paradigmális közösségként megmaradjon.

A nemzet igénye az önálló államiságra (a politikai közösségre, a közös paradigmára) a közösség tagjainak féltéséből valamint a közösségük fennmaradásának implicit közös óhajából táplálkozik. A féltés oka, hogy a nemzeti közösség azonosulási epicentrumot és gyarapodási keretet biztosít. Az önálló közös állam az, amely szavatolja a közösség értékeinek gyarapodását, érdekeinek védelmét valamint közösségekenti fennmaradását. Ezt kifelé védelmi funkcióján keresztül teszi, befelé pedig kötelezővé tett szabályzással egy eszményi paradigma felmutatásával és implementálásával. A klasszikus poszt-vesztfáliai európai állam ezekben a funkciókban elméletileg mindenható (szuverén). Az integrálódó Európában és globalizálódó világban viszont ez a mindenhatóság már elméletben sem létezik. Ezért tartom fontosnak a Weber-i meghatározásban az államnak azt a funkcióját kihangsúlyozni, amely szempontunkból releváns és egyben a változó világban is maradandó.

Szempontunkból az állam viselkedés-szabályzó szintetikus funkciója a lényeges. Az állam mindenekelőtt a nemzeti paradigmát hivatott létrehozni, amely biztosítja a politikai akarat közös artikulációját. Ez a funkció az erősen csökkentett szuverenitás körülményei közt is gyakorolható marad – ezért jövőbemutató, és tudatosítása fontos.

A fogalmak itt használt meghatározásai szerint leszögezhető, hogy **a nemzet olyan akaratközösség, amely kultúrából civilizációvá akar válni, illetve akként akar megmaradni.**

Tömörebben **a nemzet látenszen létező vagy működő civilizáció.**

Ernest Gellner /5./ a nemzetet kulturális- és akarat-közösségként fogja fel, amelynek politikai célja országa határain belül normáit megvédeni és kötelezővé tenni. E törekvés viszont kizárólag akkor lehet sikeres, ha adottak az általános társadalmi feltételek egy standardizált homogén, központilag fenntartott magaskultúra létezéséhez, amely kultúra az egész lakosságot eléri (és nemcsak egy művelt elitet) - mert éppen ez az általános és közös kultúra (a nemzeti "magaskultúra" - *Hochkultur*) a fő kohéziós erő.

A nemzeti magas kultúra a népi kultúrák, hagyományok absztrakciója és szintézise a külső hatásokkal, a szintézist végrehajtó nemzeti elit (főleg művészek) történelmi tudatával és opcióival (Renan), az uralkodó vallásokkal, valamint elképzelt tradícióval.⁴ A nemzeti érzelem és szolidaritás táptalaja tehát a

⁴ **Hobsbawm /6./** - az elképzelt tradíciók alatt egy sor rituális, szimbolikus gyakorlat és jelképvilág értendő, amelyeknek célja bizonyos jól definiált értéket, viselkedési szabályokat és viszonyulási normákat az egész társadalom

nemzeti kultúra. *A nemzet állama meghatározó funkciójának akkor tesz eleget, ha a nemzeti kultúrának biztosít gyarapító keretet.*

Tehát: **A nemzet standardizált és általánossá tett tudásalappal (nemzeti magaskultúrával) rendelkező civilizáció.**

Fontos konklúzióként leszögezhető, hogy a *“kultúrnemzet” fogalma önmagában tautológia*, hiszen a nemzet elválaszthatatlan a nemzeti kultúrájától, ráadásul önmaga léténél fogva is egy kultúraként fogható fel. Tudományos szempontból használata csak akkor fogadható el, ha annak jelzésére szolgál, hogy az illető kultúrközösségben létezik a politikai igény és akaratpotenciál a saját államiságra, a közös paradigma által összekötött életre – az itt használt fogalmak szerint arra, hogy a nemzet civilizációvá váljék.

A nemzet lényege az, hogy egyszerre kultúra és politikum. Ezért a *“kultúrnemzet”* fogalmát oly értelemben használni, amely kimondva- kimondatlanul levetkőztetni igyekszik a közösséget saját létező vagy szunnyadó (politikai) akaratától nem tudományos eljárás.

Ilyen esetekben a *“kultúrnemzet”* fogalom politikai kategória. Manipulációs eszköz. Magyarországon a magyar nemzeti gondolat ellenzői, a magyar nemzeti egységigény elaltatói ilyen értelemben igyekeznek ezt az eszközt a szemantikai kultúrharcban bevetni.

A nemzetfogalom elhelyezése a társadalom-szabályzó (közösségalkotó) erőterben

A nemzet különböző meghatározásaiból következnek azok a dimenziók, amelyekben a fogalmi bekeretezés a nemzetstratégia megfogalmazása szempontjából hasznosnak bizonyulhat. Mivel az összes definíciónak - explicit vagy implicit módon - központi kategóriája az összetartozás érzülete és akarata, legcélszerűbb a nemzet fogalmát a társadalmi kohézió szempontjából rendszerbe foglalni. **Pierre van den Berghe / 7. /** szocio-biológus szerint minden emberi társadalom három kohéziós erővonal mentén szerveződik: **vérség** (rokonság), **kölcsönösség** és **kényszer**.

A nemzetfogalom a vérség, (rokonság) erővonala mentén

A rokoni szolidaritás etológiai mélységű interperszonális kötődés. Az etnikai kötődés nem egyéb mint ennek az érzésnek a kivetítése a törzsre, illetve a rokonnak érzett nyelvi-kulturális közösségre⁵. A rokoni érzület annyira erős szálként

tudatába vinni, úgy, hogy az automatikusan a múlttal való folytonosság érzületét keltse.

Renan /1./ szerint a nemzetudatot lehetetlen szelektív történettudat nélkül létrehozni és fenntartani. Szerinte a közösség önmagába vetett hitét és önértékelését szolgáló történelmi tényeket kell kiemelten tudatosítani, szemben a meghasonlást, bátortalanságot előidéző traumatikus kollektív emlékekkel, melyeket jobb elfelejteni.

⁵ A magyarok legújabb kori történelmének furcsaságaként, a nemzeteszmét bomlasztani igyekvők egyik legtöbbet súlykolt motívuma az, hogy a ma élő magyarság vajmi kevésbé tekinthető a hét törzs leszármazottjának, és ebből eredően nem tekinthető egymással távoli vérokonságban levő egyedek közösségének. A humán genom három éve

hat, hogy minden kétséget kizáróan az altruizmus leggyakoribb és legextrémebb formáinak kiváltója. Ez a szolidaritástípus hozzátartozik az emberi faj született tulajdonságaihoz – más szóval genetikai kódoltságú és minden kultúrában fellelhető.

- A *nemzetiség* a legnagyobb szociális egység, amelyhez való tartozás definatorikus kritériuma a vériség.

- A törzs /7/ nagyobb egység, mint a nemzetiség és két kritérium alapján szerveződhet: vérség és terület (vagy a kettő kombinációja) szerint, kulturális feltétele a törzs hosszabb fennállásának a közös nyelv összetartó ereje, a közös hitvilág, a rítusok, szimbólumok kultusza. A törzs lehet acefál (vezetés nélküli), vagy pedig állhat egy vezér (sámán) vezetése alatt. A törzsi közösség nem rendelkezik állammal.

- *Etnosz (magyarul: faj)*/7/ - a modern szóhasználatban az etnosz szót (görög: etnos - nép) olyan (nagy)közösségekre alkalmazzák, amelyek a külső szemlélő számára a közös és megkülönböztető vériség, a közös nyelv, szokások és mentalitás (viszonyulásrendszer) jegyeit hordozzák. Etnoszon belüli szempontból jellemző a közös eredet tudata, de nem szükségképpen a politikai öntudat. Más szóval az etnosz nem rendelkezik szükségképpen az államiság igényével. **J.V. Bromlej** /8./ szerint az etnoszok egyik jellemző és ugyanakkor konzerváló tulajdonsága az (etnoszra vonatkoztatott) endogámia. Az endogámia szokása a legtöbb esetben közösségi elvárás, mely egyes esetekben szigorú szabály formáját ölti, megszegéséért kiközösítés vagy halálbüntetés járhat.

- *Nép* – a német Volk megfelelője. Etimológiája: ősgermán *fulka* sereget jelentet, a szláv *polk* is hasonló jelentőségű, nagy katonai egységet jelöl. Angolban jelentése: sokadalom. Egy vagy több etnoszból álló, közös öntudattal rendelkező, sorsközösséget vállaló nagyközösség.

K.W. Deutsch /3./ meghatározása szerint a *nemzetiség* öntudatra ébredt, önálló államiságra igényt tartó etnosz, pl. a kurd.⁶ A *nemzet* lehet olyan etnosz, amely szervesen rendelkezik államisággal (etnikai nemzetek, pl. Japán). Sokszor a közös eredet csak részben reális.

Czeizel Endre /9./ tanulmányából kiderül, hogy a magyarság részben ezen nemzetek közé tartozik - a közös "ősmagyar" eredet részben fennáll. A közös eredetbe (alkalmasint egy bizonyos eredetbe) vetett hit még olyan esetekben is erős kohéziós erőnek bizonyul, amikor annak semmilyen valós alapja nincs. A vériség kohéziós vonalán a legnagyobb egységek (entitások) az emberi *rasszok*⁷. A vériség nem önmagában kohézió-teremtő erő, hanem a rokonság tudatán keresztül fejti ki hatását.

történet feltérképezése immáron ennek a tudományos köntösbe bújtatott kultúrvitának is véget vethet. Ez pénz, idő és törődés kérdése.

⁶ A skótok annyiban különböznek a kurdoktól, hogy bennük megmaradt a saját államiság emléke és töretlen igénye. Ezért a skótok saját magukat nemzetnek tekintik és mások is annak ismerik el őket. A kurdok közös emléke hajdani (méd) államiságukról viszont sok évszázaddal ezelőtt megszakadt.

⁷ N.P. Dubinin /10./ szerint Boyd (1953) öt rasszt definiál, Garn (1961) kilencet, Dobzhansky (1962) pedig harmincnégyet.

A rokonság tudatához hasonlóan rokoni érzületet szülhet a látszólagos hasonlóság - a közös zene, nyelv, tánc, viselet, szokások. Ugyancsak rokoni érzületet (és talán mélyebbet) kelt a közösként megélt történelem és sors tudata, vagy még annál is mélyebbet az értékrend, a viszonyulási sztereotípiák hasonlósága, vagy kváziaazonossága.

A nemzetfogalom a kölcsönösség erővonala mentén

A kölcsönösség összetartó ereje látszólag racionális, tudatos és mérlegelés eredményét képezi. Ez talán helytálló a gazdaság és biztonság bizonyos ideál-típus esetében.

Ám olyan hétköznapi téren, mint a kommunikáció, a kölcsönösség ténye már távolról sem annyira tudatosult – tehát nem rendelkezik a racionális döntés előfeltételével - mégis erősebb kapocsnak bizonyulhat, mint a többnyire racionálisnak vélt kölcsönös gazdasági érdek. Sőt, a kommunikáció mennél homogénebb szemantikai, hermeneutikai és szimbolikus térben jön létre, annál komplementerebb *deutschi* értelemben – más szóval annál mélyebben kölcsönös, annál intenzívebben köt. Valóban, funkcionális szempontból mennél komplementerebb a kommunikáció, annál teljesebben elégíti ki az egyén veleszületett (az emberi fajra jellemző) kommunikációs szükségletét. A közös viselkedési normák, kvázi azonos kulturális háttér és mindennek előtt a közös viszonyulási sztereotípiák, attitűdök tulajdonképpen a kommunikációs tér homogenitásának összetevői.

Az elmondottak érvényesek két bizonyos személy közti szolidaritás esetében is – ám ebben személyes faktorok nagy szórást eredményeznek. Viszont hatványozottan érvényes a tudatalatti kölcsönösség elsődlegessége, amikor csoportok közti illetve egyén-csoport szolidaritásról van szó, amely a statisztikai értékelés tere. Mi több, *az egyén által "sajátjának" tartott kommunikációs tere és értékközössége alapvetően determinálja önazonosságát, aminek megőrzése sokszor az önfeláldozás árán is megtörténik* – a kommunikáció, értékvilág és viszonyulási sztereotípiák szintjén megjelenült kölcsönösségi a lehető legintenzívebb kötelékként működhet tehát.

A nemzeti kultúra a kommunikációs komplementaritást olyan szintre emeli, amely a rokonság érzületét keltheti az élet megannyi területén. Ezért átfedést jelent a kölcsönösségi valamint a rokoni vonzeró között.

A nemzetnél nagyobb kulturális közösségek – kultúrkörök - az azonos valláshoz tartozásból, vagy egymás közt kompatibilis valláshoz tartozásból származó *metaparadigmális közösségek*, az azonos nyelvhez tartozó valódi kommunikációs közösségek ("világnyelvekhez" pl.: angol, német, spanyol, arab).

A nyelvcsaládhoz (Pl.:szláv, latin) tartozó nyelvi nemzetcsaládok közössége inkább a mitikus, szimbolikus tudati síkon hatnak (tehát a közös eredetmítosz – a vérség vonalán), mint a kommunikáció nyújtotta kölcsönösség síkján..

A nemzetfogalom a kényszer erővonala mentén

Anthony Giddens /11./ szerint “a társadalom a politikai uralom egy adott rendszerének alávetett, különálló területen élő és a körülöttük élő csoportoktól eltérő identitással rendelkező emberek csoportja.” A politikai uralom itt meglehetősen tág értelmezést kap, hiszen a szerző e meghatározást a néhány tucatnyi tagot számláló, gyűjtögetésből, halászás-vadászásból élő csoportokra is érvényesnek tartja. Ez elfogadható lenne, ha az uralom kizárólag politikai motiváltságú lenne. De nem az.

Nem lehet a hatalomátvitel milyenségében különbséget kimutatni a családját terrorizáló alkoholista, az utca teenagerei fölött diszponáló bandavezér, a szekuritáre tiszt arrogáns parancsa vagy az őserdei törzsfőnök esetleges rémuralma közt. Ahol az akarátvitel az állandósult félelem indukálása által jön létre, ott de facto uralom van. Másképpen fogalmazva, az uralom a rendszeresített kényszerre alapozott hatalom.

Az uralom tehát nem csak a politikai hatalomgyakorlás egyik eszköze, hanem általános emberi jelenség. S nemcsak emberi. Az uralom szó szoros értelmében állati jelenség is. Az uralmi hierarchiák kialakulása az összes főemlősnél kimutatható. Az uralom, mint emberközi viszony tehát genetikailag determinált jelenség. Ezt a fajta primer, genetikai determináltságú uralmat etológiai uralomnak nevezhetjük, mert közös az állatvilággal. Ennek tanulmányozása elsődlegesen a humánetológia terepe. A társadalom legfőbb funkciója szerintem éppen ennek a genetikai kényszernek a megzabolázása egy „felsőbb” uralom kényszerének hatására – a belső béke megteremtése és fenntartása. Ez a fajta uralom már öntudatot, és öntudatos szabálykövetést feltételez./ **Csányi 12.**/. Ezt az uralmat politikai uralomnak nevezhetjük. Az állandó uralmi apparátus léte az államok meghatározó ismérve a társadalmi uralmi rendszerek közt. Ezt az uralmi típust államhatalomnak nevezhetjük.

Ha ezt a beosztást elfogadjuk, akkor egyúttal **Edward Burnett Tylor /13/** társadalmi fejlődési etapizálását is objektív ismérvekhez köthetjük:

- **A vademberi periódus.** Jellemzőek az etológiai hierarchiák. A *hordán* belül az *etológiai uralom* tartja fenn a rendet.
- **A primitív társadalom.** A belső szükségletek (esetleg külső nyomás) hatására létre jön a fizikai erőtől független uralkodó és a személyről leválasztott uralmi funkció, tehát a tradíció általi szabályrögzítés. Megszületett a *törzsi társadalom* és a *politikai uralom*.
- **Civilizáció.** Létrejön a társadalom által eltartott professzionális uralmi apparátuson belül a szabályok és egyéb információk gyűjtésére, feldolgozására és írásos rögzítésére szakosodott csoport. Megszületik az állam és az *államhatalom*, mint az uralom szabályozott és intézményesített formája.

Az uralomnak funkcionális értelme a társadalom működését szavatoló konvenciók és normák betartatása. Történelmi tapasztalat az, hogy a normabetartáshoz a szocializáció nem elégséges, hanem minden társadalomban (a legprimitívebbekben és a legfejlettekben egyaránt) a kényszer valamilyen alkalmazása

is szükséges hozzá. Ennek egyik magyarázata, hogy minden populáción belül az egyedek bármilyen tulajdonsága a Gauss-görbe szerint oszlik meg: az irracionális szabálysértők megjelenése tehát törvényszerű. Ugyanakkor nem létezik olyan társadalom, amelyben ne lépnének fel antagonisták érdekek révén érdekütközések - amelyeket végső soron csak a kényszer potenciális vagy valós alkalmazása képes áthidalni. A kényszer alkalmazásának ismét csak elkerülhetetlen mellékterméke a függőségi rendszerek kialakulása.

Másképpen, a csoportot, közösséget kívülről fenyegető kényszer jelentős kohézív erőként hathat.

Emberi viszonyrendszerekben a kényszernek vannak szublimált formái, mint például a kiközösítés, aminek legtöbbször a kiközösített és a közösség közt fennálló metaparadigmális inkompatibilitás az oka.

A kényszer lehet informális: a közösség véleményének hatása, a kiközösítés lehetősége (kulturális, kommunikációs dimenzió), vagy formális: az egyén anyagi javainak részleges vagy teljes elkobzása, a fizikai elkülönítés vagy a fizikai kényszer alkalmazása. A nemzetállam mindeme kényszerítő eszközzel rendelkezik.

Ezen a társadalmi kohéziós vonalon jönnek létre a "politikai nemzetek", amelyet per definitio egy állam polgárai alkotnak.

Ez a nemzet-meghatározás tudománytalan nonszensz, hiszen a nemzet-meghatározás szerint a nemzet akaratközösség - viszont a hódítások és a migráció az állam létevel ellentétes akaratközösségeket is létrehozhat az állam polgárai közt. A "politikai nemzet" általában elfogadott meghatározása tehát tudományos következetességgel nem használható. Hogy magyarázó példával éljek: a meghatározás szerint létrejöhetnek olyan lázálomszerű képződmények, mint a "jugoszláv nemzet". Az a történelemben valóban "politikai nemzet"-ként fungált.

A nemzeti gondolat motorja volt a világméretű modernizációnak, de ugyanakkor világméretű tragédiák okozója is. A politikai nemzet fogalma és realitása sem kivétel e kettősség alól. Sőt. Megerősített olyan demokráciákat, mint az Egyesült Államok, Új Zéland, Kanada, viszont más esetekben az elnyomatás, a kulturális és biológiai genocídiumok ürügye, mentsége és eszköze gyanánt szolgált.

- A "politikai nemzet" doktrínája szolgált a francia etnikai-nyelvi nemzetnek arra, hogy az 1789-ben Franciaországban még többségben élő más nyelvű etnoszokat fokozatosan asszimilálja. Az akkori jelszó szerint minden francia citoyen tagja a francia "politikai nemzetnek" és mint olyan köteles megtanulni a forradalom, a Grand Nation nyelvét, és (amit nem mondtak ki) elfelejteni a sajátját.

- A "politikai nemzet" mítosza szolgált még manapság is ürügyül a törököknek, hogy a hivatalosan "hegyi törököknek" titulált kurd etnosz ellen (a "nemzeti egység" nevében) pusztító háborút folytassanak.

- A nigériai "politikai nemzet" fikciója tette lehetővé az arab vérű mohamedán hauszáknak és fulábéknak, hogy a katolikus néger ibukat zavartalanul (mert "nemzeti belügy") egy milliós nagyságrendű áldozatot követelő irtóhadjárat keretében lemészárolják.

Szembeötlő, hogy mindezen esetekben a politikai többséget élvező (a főhatalmat birtokló) etnosz és/vagy nemzet a „politikai nemzet” fogalmat arra használja, hogy imperiális uralmát vagy (az erőszakos asszimiláció révén) számbeli növekedését biztosítsa. Példa arra, hogy a politikai nemzet fogalmát egy már létrejött régi⁸ etnikai kulturális nemzet elitje arra igyekezzék felhasználni, hogy saját nemzetén “tudati amputációt” végezzen, eddig csak egy van: a mai magyar politikai elit baloldali liberális főárama⁹.

A „politikai nemzet” fogalma önmagában, éppen úgy, mint a kultúrnemzet, tautológia - hiszen minden nemzet politikai akaratközösség. A fogalom használatát tudományos szempontból csak abban az esetben tartom elfogadhatónak, ha egy homogén kulturális és akarat-közösséget (nemzetet) jelöl, amely szuverén, tehát van közös paradigmája.

A nemzetállam szuverenitása alá tartozó más identitású állampolgárokat akarattuk ellenére nemzettagokká nyilvánítani olyan gyakorlat, mely sérti az egyén szabadságjogait. A „politikai nemzet” fogalom ilyenén használata nem tudományos. Ez esetben nem a politikatudomány, hanem a politika egyik fogalma – a kulturális beolvasztás programkiáltványa. Nem egyéb, mint a vesztfáliai szuverenitás-paradigma által lehetővé tett kultúr-kolonializmus szalonképessé tétele. Az akarattuk ellenére áttételesen más identitásúakká bélyegzett kisebbségi egyének számára a politikai nemzetfogalom állandó trauma, az illető ország számára pedig feszültségforrás. Tehát a „politikai nemzet” fogalmának használata által nem csak a tudományosság elve sérül, hanem a moralitás is. Véleményem szerint a „kultúrnemzet” és „politikai nemzet” fogalom manipulatív használata a tudományban sérti a tudományos etikát, a politikában a politikai korrektséget. A tudományos szemantikai következetességnek jobban megfelelne, ha a félreérthető „kultúrnemzet” és „politikai nemzet” fogalmak helyett, a *nemzetet* jelző nélküli formában használnák, ha a nemzetről van szó. Ez ugyanakkor senkit nem zár ki, hiszen a nemzethez tartozás az itt használt meghatározások szerint, a szabad polgárok akarattának (mindennapi szavazásának) eredménye. Egy ország állampolgárainak összességét pedig annak kellene nevezni ami: az illető ország polgárai által alkotott közösségnek (a román állampolgárok közössége, magyar állampolgárok közössége, stb.)

Egy másik áltudományos mítosz az *alkotmánypatriotizmus* és alkotmány-nemzet. Az alkotmánypatriotizmus (*Verfassungspatriotismus*) az alkotmányban foglalt metaparadigma (morális értékek és ezeknek a jövő generációkra kivetített jövőképe) által motivált érzelmi kötődés. Önmagában nem egy nemzetgeneráló metaparadigmális erő, ám a nemzetépítés alkotóelemévé tehető. Így került bevetésre az Egyesült Államok nemzetépítési erőfeszítésében is. Ez egyébként

8 Hugh Seton-Watson /14./ szerint (1789-ben) a magyar, a skót, angol, francia, holland, kasztíliai, portugál, dán, svéd, orosz és lengyel nemzet mellett, Európa régi nemzetei közé tartozik. Ezekre érvényes a nemzeti érzület bizonyos primordialitása - mivel az érzület időben megelőzte a nemzetállamiságot. Az új nemzetek esetében (jobbára volt kolóniák, USA, Nigéria, stb.) az érzület az önálló államiság után jött létre.

9 Lásd pl.: Horn Gyula 10,5 millió magyarra szűkült nemzetképét, **Tamás Gáspár Miklós** /15./ republikánus fejtegetéseit, vagy azt, hogy a gyakorlatban a magyar politikum és média milyen arányban használja szinonimaként az “országos”-t a “nemzeti”-vel.

kihasználja a nemzetépítés minden kohéziós eszközét (szimbólumok, rítusok, nacionalista retorika, nacionalista mítoszok, nacionalista hőskultusz, nacionalista nevelés stb.) nemcsak az alkotmány-„patriotizmus” érzületét.

A Egyesült Államokban így létrejött nacionalista érzelmeket, az incipiens amerikai nemzetet alkotmányos patriotizmusként meghatározni teljességgel tudománytalan. Más nemzeteknek a (a már létrejött) nemzetézés szurrogátumaként az alkotmánypatriotizmust (alkotmánynacionalizmust) felkínálni, nem egyéb olcsó nemzetbomlasztási kísérletnél.

A metaparadigmális dimenziójától levetkőztetett alkotmány vagy a visszata- szító metaparadigmális üzenettel rendelkező alaptörvény a követőiben mind- össze rendszerhűséget (*Systemtreue*) indukálhat és ez a paradigmának (a visel- kedési szabályrendszernek) szól – de ennek semmi köze a hazafisághoz, annál több viszont az opportunizmushoz vagy a szolgálékiséghez. Minden rendszer megtalálja hű kiszolgálóit.

A nemzetfogalom rendszerbe helyezésének összegezésekképpen leszögezhe- tő, hogy a nemzet, függetlenül attól, hogy melyik társadalmi kohéziós erővonal mentén jön létre, a lényegét alkotó közösségi érzület szempontjából kiemelke- dően erős. Ez az érzület centripetális erőként befolyásolja a társadalom viselke- dését, viszonyulását, élet- és világképét – és végső soron paradigmaalkotó erő- ként hat.

Emerson /16./ a nemzetet *végső közösségként (terminal community)* határoz- za meg. Szerinte a nemzet a legnagyobb közösség, amely ha egyszer létrejön és konszolidálódik, nagy hatékonysággal biztosítja magának az emberek lojalitá- sát, legyőzve mind az általa magába foglalt kisebb közösségeket, mind pedig azokat a nagyobbakat, amelyek átszelik (osztály) vagy pedig potenciálisan be- kebelezik (EU), egy még nagyobb társadalmat alkotva.

A nemzet leglényege a nemzeti érzés, a közös kommunikációs (nyelvi, me- takommunikációs és viszonyítási) rendszerből, valamint a közös ősök, sors és történelem tudatából táplálkozó, az egész eredet és kultúrközösségre kiterjedő rokoni, együvé-tartozási érzület. A nemzet saját kultúrájában (kommunikáci- ós rendszerében, felhalmozott tárgyi és tudástőkéjében), valamint e kultúrához kötött kreatív potenciálban védendő értéket lát. A nemzeti kultúra és az ön- azonosság védelme erkölcsi kötelesség. Az együvé tartozás érzülete, valamint az értékonzerváció morális imperatívusza a politikai, gazdasági és kulturális egységesülést minden nemzet elemi igényévé teszi.

A bevezetett kategóriák megengedik a nemzet fogalmának az eddigieknél ál- talánosabb megfogalmazását:

A nemzet olyan tudatos sorsközösség, amelyet a kimagasló kommunikációs komplementaritás és kvázi azonos metaparadigma oly mértékben összeköt, hogy az egységesítő és megtartó paradigma létrehozása közakarattá válik.

Vagy: **A nemzet olyan metaparadigmális közösség, amelyben él a politikai igény a közös paradigmára.**

Irodalomjegyzék

1. **Renan, E.:** “*Qu’est - ce qu’une nation ?*” In.: Hutchinson, J. and Smith, A. D. - “*Nationalism*”, Oxford University Press, Oxford, NY. 1994, 17. old
2. **Tamir, Y.:** “*Liberal Nationalism*”, Princeton University Press, Princeton New Jersey 1995, 66. old.
3. **Deutsch, K. W.:** “*Nationalism and Social Communication*” second ed., The M.I.T. Press Cambridge, Mass and London 1966, 104. old.
4. **Weber, M.:** “*The Nation*”, In.: Hutchinson, J. and Smith, A. D. “*Nationalism*”, Oxford University Press, Oxford, NY. 1994, 21. old
5. **Gellner, E.:** “*Nationalism and High Cultures*” In.: [26], 63. old.
6. **Hobsbawm, E. and Ranger, T.:** “*The Invention of Traditions*”, Cambridge Univ Press, 1985
7. **Berghe, Pieter van den** “*A Socio-Biological Perspective*”, In.: John Hutchinson and Anthony D. Smith “*Nationalism*”, Oxford University Press, Oxford, NY. 1994, 96. old.
8. **Bromlej, J. V.:** “*Etnosz és Néprajz*”, Gondolat, Bp. 1976, 147. Old.
9. **Czeizel E.:** “*A magyarság genetikája*”, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1990
10. **N. P. Dubinin,** “*Rasele si genetica contemporana*”, in “*Rasismul in fata stiintei*” - raport Unesco 1956/73, Ed. Politica, Bucuresti 1982, 150 - 151 old.
11. **Giddens, A.:** “*Szociológia*”, Osirisz Kiadó, Budapest, 1995, 693. old.
12. **Csányi V.:** “*Az Emberi Természet - humánológia*”, Vince kiadó, 1999
13. **Tylor, Edward Burnett** „*Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization*” 1865 - google books
14. **Watson, H.S.:** “*Old and New Nations*”, In. Hutchinson, J. and Smith, A. D. “*Nationalism*”, Oxford University Press, Oxford, NY. 1994, 134. old.
15. **Tamás G. M.:** “*Köztársaság és Nemzet*”, Magyar Hírlap, 1996.01.03., “Közhaszna és republikánus hit”, Magyar Hírlap, 1996.01.27
16. **Emerson, R.** in Clifford Geertz, “*Primordial and civic ties*” In. Hutchinson, J. and Smith, A. D. “*Nationalism*”, Oxford University Press, Oxford, NY. 1994, 29 old.